

Сергій Порадюк

КУЛЬТУРНА ГЕТЕРОГЕННІСТЬ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Стаття – це спроба дослідження трансформації української національної ідентичності під впливом російсько-української війни як екзистенційного конфлікту свободи та примусу. У роботі проведено аналіз історичних передумов формування гетерогенного суспільства сучасної України. Сфокусовано увагу на Революції гідності та повномасштабній війні як каталізаторах консолідації навколо цінностей західного світу. Підкреслено, що українська ідентичність ґрунтується на спільній боротьбі, незважаючи на етнічні та територіальні відмінності.

Ключові слова: *національна ідентичність, екзистенційний конфлікт, свобода, гетерогенність суспільства, російсько-українська війна, цивілізаційний вибір.*

Serhii Poradiuk

CULTURAL HETEROGENEITY OF UKRAINE: CHALLENGES FOR NATIONAL IDENTITY IN THE CONTEXT OF WAR

The article examines how the russo-ukrainian war has transformed Ukrainian national identity as an existential struggle between freedom and coercion. The work analyzes the historical preconditions for forming a heterogeneous society in modern Ukraine. Attention is on the Revolution of Dignity and the full-scale war as catalysts for unifying around Western values. Ukrainian identity is rooted in a shared struggle, despite ethnic and territorial differences.

Keywords: *national identity, existential conflict, freedom, societal heterogeneity, russo-ukrainian war, civilizational choice.*

Свобода вибору, що базується на особистісних переконаннях, – це одна з найбільших цінностей людини. Концепція філософії екзистенціалізму, що людина в здійсненні свого буття приречена на свободу, не втратила актуальності і сьогодні. Російсько-українська війна, яка увірвалась у життя кожного пересічного українця, змусила усіх задати собі низку питань: «Ким я був, і ким я є зараз?», «Що відбувається, і як діяти в таких обставинах?», «Чи приймаю я зважені рішення самостійно і чи здатен відповідати за них?». Сьогодні, наповнене буденністю війни, вимагає від нас відповідальності не тільки за індивідуальну свободу, а й за свободу близьких та за свободу цілої країни. Свобода – це справді сакральна цінність кожного пересічного українця, адже боротьба за можливість бути вільними наскрізною ниткою переплітає історію Української держави. Збереження можливості позиціонувати себе як самобутню незалежну націю на світових теренах – це одне з найважливіших завдань для українського народу.

Українська мова оперує двома словами – «"свобода" й "воля", – і наша розмова матиме інший характер залежно від того, про яке з цих понять ми будемо говорити» [2, с. 482]. Американський філософ Тімоті Снайдер розмірковує над визначенням цих термінів: «Я вважаю, що на питання, що таке свобода існує правильна відповідь: свобода не означає робити, що заманеться, чи сліпо йти за своїми імпульсами. Свобода – це мета-цінність, тому що у світі є справжні цінності. [...] Свобода цінна тому, що вона дає змогу робити вибір поміж іншими цінностями. Свобода – це той стан спроможності, у якому ми здатні спробувати зробити слушний вибір, який, коли робити його регулярно, робить нас саме такими, якими ми є. [...] Я не прирівнюю свободу до відсутності обмежень, я трактую її в позитивному ключі – як наявність цінностей, як боротьбу за цінності та здатність комбінувати їх. [...] Якщо сприймати свободу як здатність комбінувати цінності, то треба розуміти, що ця здатність не закладена у нас автоматично. Цього треба навчитися. Щоб навчитися бути вільними, нам потрібна допомога – структурна допомога інших людей.

Тобто це означає, що ми потребуємо різних типів структур для того, щоб стати вільними. Я називаю їх формати свободи: суверенність, непередбачуваність, мобільність, фактичність та солідарність» [2, с. 483]. Екзистенціал свободи, що історично вкорінений в індивідуальне буття кожного українця, набув глобальних масштабів у контексті протистояння українського народу російській агресії та боротьби за національну і культурну ідентичність.

Повномасштабне вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 року на фоні багатовекторного відношення міжнародної системи до гібридної війни на Донбасі та захоплення Криму змінило сприйняття світовою спільнотою загрози для української державності, вказавши на складність, поліаспектність та екзистенційний характер російсько-українського конфлікту. «Війна росії проти України є екзистенційною, буттєвою» [1]. «Росія розуміла, що це екзистенційна війна двох просторів – українського простору свободи і російського простору рабства» [6]. «Може, на когось тільки щойно зійшло одкровення, але історично Україна та росія творили не просто не схожі, а принципово відмінні проекти суспільного, політичного й загальному культурного життя, пов'язані з цілком протилежним вибором цивілізаційного спрямування. Перший проект пов'язаний із цінностями, які від античних часів формували західний світ, зокрема свободою та правом й соціальними інститутами, заснованими в партнерстві з міжнародними однодумцями. У другому переважає пасивність у громадському житті, а натомість перевагу віддають одноосібному лідерству, покликаному силовими засобами вести країну до зверхності над рештою світу. [...] Тобто там, де є щонайменші відмінності, завжди спалахуватиме іскра боротьби, Звідси й розуміння, що війна – хоч і прикрий, але споконвічний атрибут людства» [2, с. 459].

Екзистенційне протистояння світоглядів має давнє історичне підґрунтя. Територія сучасної України століттями була розділена між різними імперіями, що залишило глибокий слід на культурі, мові, релігії населення. У IX-XIV століттях, після розпаду Київської Русі, що об'єднувала східнослов'янські племена, Південь і Схід території сучасної України потрапляють

під владу Золотої Орди та піддаються впливу тюркських культур, що сприяє зародженню феномену козацтва; Центр та Північ входять до Великого Князівства Литовського та отримують часткову автономію; Захід – до Польського Королівства (а згодом Речі Посполитої), де відбувається окатоличення населення, латинізація еліти. XV-XVIII століття: Річ Посполита контролює Правобережжя та Галичину, посилюючи ополчення корінного населення, що призводить до соціальної напруги та розростання козацтва як незрівнянного національного феномену того часу. У кінці XVIII століття Австрійська імперія колонізує Галичину та Буковину, і дає плідний ґрунт для зародження української національної ідеї. Лівобережжя та частина Правобережжя українських земель, що були захоплені Московським царством (пізніше Російською імперією), потрапляють під тотальну русифікацію, заборону української мови, культури, населення піддається терору та винищенню, території заселяють емігранти. Османська імперія, окупувавши Південь (Крим та Одесу), насаджує свої культурні ідеали. XIX-XX століття ознаменовані для Лівобережжя, Слобожанщини та Півдня України посиленням русифікації та знищенням (переселенням) місцевих жителів, носіїв традицій та культурної спадщини. Промисловий розвиток Донбасу призвів до масштабного заселення території переселенцями з дальніх регіонів російської імперії (а згодом радянського союзу), і як наслідок – заміщення української культури російською. В той же час на Буковині, Галичині та Закарпатті, що знаходяться у складі Австро-Угорської імперії, опираючись на греко-католицьку церкву, квітне українська ідентичність, розвивається освіта та наука, популяризується друк книг і газет, які пропагують українську національну ідею. Київ стає своєрідним епіцентром українського культурного руху, де свою просвітницьку діяльність розвивають братства (Кирило-Мефодіївське), письменники та поети, що сприяють розвитку української національної ідеї. Така історична спадщина дотепер проявляється у регіональних відмінностях культурної моделі, мови, релігії та політично-економічної орієнтації. Сучасна Україна – це конгломерат багатьох регіонів, що мають різний історичний досвід взаємодії з різними імперіями, різними

устройствами та правліннями, і подолання цих розбіжностей – ключ до єдності українського народу на своїй землі.

Український філософ та письменник Тарас Лютий пише, що «війна перетворюється на маркер готовності суспільства робити подальші кроки для власного розвитку. Вона оголює всі шаблі організації: від функціонування окремого індивіда до його спроможності ставати частиною всього людства. Хто не здатен упоратись з собою, не зможе порозумітися зі спільнотою та сформувати принципи загальної консолідації суспільств. Це свобода відповідальних людей, які, дбаючи про себе та близьких, прагнуть розбудувати горизонтальні зв'язки, але не толерують жодних форм поневолення чи свавільного підпорядкування. Тобто справедлива війна починається з того, що людина прагне вирвати себе з обмеженості й захистити від небуття» [2, с. 462]. Революція Гідності 2014 року стала відправною точкою в історії України, що згуртувала народ навколо ідей західного світу та дала поштовх для домінування проєвропейських цінностей над імперськими ідеями росії. Події Євромайдану чітко відобразили питання готовності української нації до відповідальності за власну долю, «здатність самостійно вибирати свій життєвий шлях, стверджувати власний причинний ряд (І. Кант)» [4, с. 44] та окреслили для України вектор ідентифікації на світовій арені.

Кордони сучасної держави Україна сформовані після розпаду радянського союзу у 1991 році. Україна зберегла свою столицю Київ – дитинець Київської Русі – та історично набуте культурне розмаїття населення. «Коли йдеться про існування людських індивідів або колективів, а ще ширше – суспільств та культур, одразу впадає в око низка неминучих суперечностей. Отже, яку сферу не зачепи, за яку проблему не візьмись, на всіх рівнях буття – фізіологічному, хімічному, духовному, віртуальному чи будь-якому іншому – щомиті триває війна» [2, с. 460], – говорить Т. Лютий. У статті українських науковців Сергія Пирожкова та Назіпа Хамітова знаходимо наступне твердження: «Чого ж хоче ця особистість [Путін] досягти у війні? Зі сказаного очевидно, що бажання Путіна є включення економічного, інтелектуального, військового й духовно-культурного потенціалу України в імперський простір РФ. Це пояснюється

не лише прагматичними причинами, а й екзистенційним бажанням з'єднатися зі своїм корінням – Києвом як “*матір'ю міст руських*”. Це й зумовлює позараціональний, екзистенційний характер війни проти України. [...] У нинішній війні крім геополітичних і економічних питань вирішується питання *екзистенціально-політичне* – питання про те, хто є аутентичним нащадком Київської Русі – Україна чи Росія? Це означає, що Росія, всупереч своїм заявам, передусім воює не з колективним Заходом чи НАТО, а з усією військовою жорстокістю вирішує віковичну суперечку з Україною» [5, с. 40]. Агрегація думок науковців приводить до висновку – війна за суверенну Україну була неминучою і лише питанням часу.

Повномасштабна військова агресія 2022 року колишнього гегемона та «старшого брата» – це закономірна подія, що базується на незгоді та запереченні формування української національної суб'єктності, орієнтованої «не на імперську велич, а на цінності свободи, гідності та персональної реалізації» [3, с. 58]. Війна росії проти України довела, що «усвідомленням ... світоглядних цінностей даної [києво-руської] ідентичності можна реально консолідувати мільйони людей в Центрі, на Сході й на Півдні України» [3, с. 58] навколо «ідеї свободи, яка б не була експлуаторською» [2, с. 493].

Сучасна українська національна ідентичність, сформована в умовах історичного протистояння дуальних світоглядів та загартована обставинами війни з «колоніальними апетитами» росії, є прикладом екзистенційного вибору між свободою та примусом у XXI столітті. Революція Гідності 2014 року, напад росії та повномасштабне вторгнення 2022 року стали чинниками глибокої трансформації суспільної свідомості, де екзистенціал свободи з абстрактного філософського поняття набув форми чіткого політичного, культурного, духовного та морального імперативу.

Короткий історичний аналіз історії України демонструє, що її гетерогенність – наслідок імперського розподілу територій протягом століть – не є проявом слабкості національного духу, а навпаки – джерелом стійкості та здатності до протистояння зовнішнім викликам. Від козацької доби до опору російській

агресії у XXI столітті українське суспільство доводить: етнічна, культурна чи то ж духовна різноманітність не є перешкодою для єдності нації. Спільна боротьба за свободу, право на визначення власних цінностей та відповідальність за свою долю – ось той фундамент, на якому непохитно стоїть український національний дух та почуття власної індивідуальності.

Сьогодні Українська держава перетворилась на «лабораторію свободи», де піддають викликам на міцність концепти суверенітету, солідарності та суспільної відповідальності. Нівелювання розбіжностей та об'єднання навколо спільних історичних, культурних та духовних цінностей є запорукою не лише перемоги у війні, а й світлого європейського майбутнього. «Напевно тільки перемога у війні з собою дає змогу вступити у війну великого, людського масштабу. Та й то лише тоді, коли вона потрібна, щоб захистити визначальні цінності, що опинилися під загрозою. Саме така війна допомагає людям не залякати, не збиватися в полохливі зграї, а демонструвати ознаки мобілізованої солідарності. [...] Міць однаковості веде суспільство до порятунку й реалізації спільної справи» [2, с. 462], – підтверджує Т. Лютий тезу про те, що свобода не дається, а виборюється, і українці, обираючи її щодня, творять нову історію не лише для своєї держави, а й для всього сучасного світу, що спостерігає за цією екзистенційною дуеллюю.

Використані джерела:

1. Війна Росії проти України є екзистенційною, буттєвою – Іван Патриляк. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/04/29/vijna-rosiyi-proty-ukrayiny-ye-ekzystencijnoyu-buttyevoyu-ivan-patrylyak/>

2. Муха О. Діалоги про війну. Київ: Vivat, 2024. 512 с.

3. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь. Ред. кол.: С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. Київ, 2022. С. 58–61.

4. Петровський П. М. Російсько-українська війна як екзистенціальний конфлікт і проблеми його вирішення // XX Міжнародна науково-практична конференція «Конфліктологічна експертиза: теорія та методика»: програма і матеріали, (16 листопада 2023 р., Київ, Україна/

організація: А. М. Гірник, Ю. І. Сватко, І. Г. Терещенко); ГО Товариство конфліктологів України, ГО Національна асоціація медіаторів України, Кафедра психології та педагогіки НаУКМА [та ін.]. – Київ : [б. в.], 2023. С. 44-45.

5. Пирожков С. І., Хамітов Н. В. Війна і мир в Україні: шляхи до реальної перемоги і розвитку. Вісник національної академії наук України. 2022. №9. С. 38–49. URL: <https://doi.org/10.15407/vsn2022.09.038>

6. Сиротюк Ю. Екзистенційна війна. URL: <https://ukrnationalism.com/publications/4361-ekzystentsiina-viina.html>